

تحلیل مضمونی ویژگی‌های جهاد در آیات قرآن کریم

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۳۰

تاریخ تأیید: ۹۸/۱۲/۱۰

رضا احمدزاده*

چکیده

مسأله نوشتار حاضر این است که «با توجه به روش تحلیل مضمونی، قرآن کریم چه ویژگی‌های برای جهاد ذکر می‌کند؟». روش تحلیل محتوای کیفی از جمله روش‌هایی است که قابلیت استنتاج مباحث جدید از قرآن را فراهم می‌کند. در این مقاله ویژگی‌های جهاد الهی در قرآن کریم با روش تحلیل مضمون که یکی از شیوه‌های محتوای کیفی است بررسی و تبیین گردید. در این روش تحلیل، آیات جهاد به وسیله نرم افزار MAXQDA در شبکه مضامین تجزیه و تحلیل گردید؛ در نهایت با بدست آوردن ۸۳ مضمون پایه از این آیات، ۲۱ مضمون سازمان دهنده ساخته شد که از این تعداد مضامین سازمان دهنده، ۷ مضمون فراگیر (حاکمیت خداوند در جهاد، انواع جنگ و جهاد الهی، بایسته‌ها جهاد، معیار ارزشمندی جهاد، شئون جهاد اسلامی، اهداف جهاد الهی و اخلاق جنگی در اسلام) استخراج شده است.

واژه‌های کلیدی: قرآن کریم، جهاد، ویژگی‌های جهاد، تحلیل مضمون.

مقدمه

دین اسلام به عنوان دین جهان شمول تا قیامت برای بشریت برنامه کامل و دقیقی را ارائه نموده است. برنامه اسلام برای تشکیل حکومت نیز از این قاعده مستثنی نیست و احکام حکومت داری در دین اسلام راه می‌توان از قرآن و سنت استخراج نمود؛ یکی از این احکام که در تشکیل دولت تاثیر به سزایی دارد، جهاد است که احکام ویژه‌ای دارد، زیرا هر دولتی خواه ناخواه مورد تعرض دشمن قرار می‌گیرد یا گاهی بنا بر ضرورتی که وجود دارد با دشمن به جنگ و جهاد می‌پردازد، بنابراین نیاز است که دیدگاه اسلام را نسبت به ویژگی‌های جهاد الهی را بازشناخت. به خصوص اینکه در سال‌های اخیر گروه‌های تندرو سلفی - وهابی مانند داعش با استفاده ناصحیح از آیات قرآن کریم دست به خشونت‌های فراوانی زده‌اند که موجب سوء استفاده دشمن برای تشدید اسلام هراسی گردیده است. به دلیل وجود جنگ‌های فراوان در صدر اسلام که توسط پیامبر⁹ و نیاز به مقابله با دشمن، قرآن کریم در آیات متعددی به ویژگی‌های جهاد و شرایط آن پرداخته است. از این رو یکی از راه‌های بدست آوردن این احکام، بررسی آیات جهاد با روش تحلیل مضمونی است. هرچند این احکام را در مقالات و کتب متعدد بیان کرده‌اند؛ اما در این مقاله در پی پاسخ به این سوال هستیم که با توجه به روش تحلیل مضمونی، قرآن کریم چه ویژگی‌ها و شرایطی برای جهاد، در دولت‌سازی اسلامی ذکر می‌کند؟ برای پاسخ به این سوال ابتدا تمام آیات جهاد با استفاده از برنامه (MAXQDA) تحلیل و در ادامه مطالب مرتبط با هم تفکیک گردیده است، سپس مراحل کد گذاری انجام و در نهایت با در نظر گرفتن رابطه بین مفاهیم، نتیجه آن در قالب مقاله حاضر ارائه گردیده است.

پیشینه تحقیق

در باره ویژگی‌های جهاد در قرآن کریم، پژوهش‌های قرآنی وجود دارد که به بخشی از آیات و نگرش‌های مرتبط با موضوع این نگارش، در قالب موردی پرداخته شده است؛ از جمله، طاهری خرم‌آبادی در کتاب «جهاد در قرآن» (۱۳۸۰) کوشیده است جهاد را در آیات و روایات شیعی مورد بررسی قرار دهد. همچنین مولف کتاب «جنگ و جهاد در قرآن» (مصباح یزدی، ۱۳۸۳) تلاش می‌کند با توجه به برخی از مهمترین آیات جهاد، تکلیف مسلمانان را در موضوع جهاد از دیدگاه دین روشن سازد؛ و کتاب «جهاد ابتدایی در قرآن کریم» (فاضل لنکرانی، ۱۳۹۷) در صدد تبیین دیدگاه قرآن کریم نسبت به جهاد ابتدایی است.

این تحقیقات، شامل پاره‌ای از موضوعات مرتبط با جهاد هستند و ضمن تفاوت در روش، تمامی ابعاد این پژوهش را پوشش نمی‌دهند؛ زیرا برخی نگاشته‌ها درون مذهبی بوده که به جز آیات، به روایات شیعی نیز استناد می‌کنند، برخی نیز تنها به اهم آیات مرتبط پرداخته است. ضمن استفاده از این پژوهش‌ها به‌عنوان پیشینه بحث باید گفت که تاکنون در تحقیقی از روش کشف شبکه‌ای معانی در تحلیل مضمون استفاده نشده است.

مفاهیم و مبانی نظری

مفهوم کلیدی این نوشتار، جهاد است؛ که در قرآن کریم واژه «جهاد» و مشتقات آن ۳۵ بار تکرار شده است. در ادامه مفهوم جهاد بررسی می‌شود.

جهاد

جهاد، جنگ مشروع در راه خدا و عنوان یکی از ابواب فقه اسلامی است. جهاد واژه‌ای عربی از ریشه «ج ه د» به معنای مشقت، تلاش، مبالغه در کار، به نهایت چیزی

رسیدن و توانایی است. (ابن اثیر، ۱۳۸۳؛ ابن سکیت، ۱۴۱۲؛ جوهری؛ بی‌تا؛ فراهیدی، ۱۴۰۵؛ ذیل کلمه «جهاد»). مهم‌ترین مفهوم اصطلاحی این واژه در متون دینی، همانند کاربرد عام آن، گونه‌ای خاص از تلاش است یعنی مبارزه کردن در راه خدا با جان، مال و دارایی‌های دیگر خود با هدف گسترش اسلام یا دفاع از آن. (ابن عابدین، ۱۴۰۷، ج ۳، ص ۲۱۷؛ هیکل، ۱۴۱۷، ج ۱، ص ۴۴) در متون دینی، علاوه بر این معنای خاص و اصطلاحی، جهاد به مفهوم لغوی و عام خود نیز بسیار به کار رفته است، مانند کاربرد تعبیر «جهاد اکبر» درباره مجاهدت و تلاش در برابر شیطان و هوای نفس. (حر عاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۵، ص ۱۶۱؛ نجفی، ۱۹۸۱، ج ۲۱، ص ۳۵۰)

در قرآن کریم واژه‌های مانند حرب و قتال در کنار واژه جهاد مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ که می‌توان گفت حرب و قتال مترادف با جنگ در فارسی است؛ اما واژه جهاد همراه با بار ارزشی مثبت است. و در فرهنگ قرآن، اسلام و عرف مسلمانان، «جهاد» به جنگی اطلاق می‌شود که اهداف حق طلبانه و عادلانه دارد. از این رو برخی از مترجمان، آن را به «جنگ مقدس» ترجمه می‌کنند. (مصباح یزدی، ۱۳۸۷، صص ۱۵-۲۳)

ذکر این نکته لازم است که جهاد به معنای برخورد قهری، در آخرین مرحله شیوه مقابله اسلام با دشمن قرار دارد. و سیر صعودی این مقابله از شیوه‌های غیر سخت نظیر روشنگری، دعوت به ایمان، استدلال، هشدار، اتمام حجت، مبارزه طلبی شروع تا به مبارزه و برخورد قهری خاتمه می‌یابد. (رشیدپور، اسماعیلی، و گلناری، ۱۳۹۴، صص ۸۲-۸۳). اما عملکرد گروه‌های سلفی تکفیری همانند داعش مخالف با این سیره اسلام است. (نادری، ۱۳۹۶، ص ۷۰)

روش تحقیق

در فرآیند تحقیق، ابتدا داده‌ها گردآوری شده، سپس تجزیه و تحلیل داده‌ها صورت می‌گیرد؛ این تجزیه و تحلیل به دو گونه است: الف. تجزیه و تحلیل کمی: در تحلیل کمی مفاهیم از طریق معرفه‌ی تجربی کمی اندازه‌گیری می‌شود. ابزار این تحلیل، تکنیک‌های آماری است. ب. تجزیه و تحلیلی کیفی: تحلیل کیفی در مقابل تحلیل کمی قرار می‌گیرد و بیشتر به الگوها و مضامین نهان متون می‌پردازد. در این روش، داده‌های گردآوری شده از نوع داده‌های کیفی هستند و محقق می‌تواند از طریق استدلال قیاسی و استقرائی، تمثیل و تشبیه، نشانه‌یابی، تجرید، کشف تمایز، مقایسه و... که به کمک تفکر و تعقل و منطق صورت می‌پذیرد، به واکاوی و ارزیابی داده‌های گردآوری شده پرداخته و با ذهن مکاشفه‌ای خود نتیجه‌گیری کند. (نکونام، ۱۳۹۰، ص. ۱۹۳) در این مقاله از روش تجزیه و تحلیل کیفی استفاده شده است.

از جمله روش‌های تحلیل کیفی، روش تحلیل مضمون است. در این روش نخست داده‌ها به صورت هدفمند جمع‌آوری و دسته‌بندی می‌شوند. در ادامه محقق به گونه‌ای داده‌ها را تفکیک و سازمان‌دهی می‌کند که با استخراج مضامین اصلی به عمق مفاهیم و دلالت‌های آن‌ها پی برده شود. دیوید مک کله‌لند از جمله پایه‌گذاران روش تحلیل مضمون است؛ وی در کتاب خود با عنوان "تبدیل اطلاعات کیفی؛ تحلیل مضمون و تدوین کد" به پیشینه تحلیل مضمون اشاره می‌کند که این روش پیش از وی توسط افرادی چون جان اتکینسون و جوزف وروف مورد استفاده قرار گرفته است. همچنین چارلز اسمیت از دیگر افرادی است که از روش تحلیل محتوای مضمونی استفاده برده است. (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳-۱۵۴). با توجه به تنوع و پیچیدگی روش‌های کیفی، می‌توان از تحلیل مضمون به عنوان بنیادی‌ترین روش‌های تحلیل کیفی نام برد. تفاوت اصلی روش تحلیل مضمون با سایر روش‌های کیفی مانند پدیدارشناسی تفسیری،

نظریه داده بنیاد و تحلیل گفتمان در این است که این روش وابسته به چهارچوب نظری از پیش تعیین شده‌ای نیست. (همان، ۱۳۹۰: ۱۵۸)

شناخت مضمون از حساس‌ترین کارها در تحقیقات کیفی است. و مهمترین کار در تحلیل مضمون، پاسخ به چستی مضمون و چگونگی استخراج آن است. مضمون یا مفاهیم حاوی معنا به گونه‌های متعددی طبقه‌بندی شده است، که می‌توان به مضامین اولیه یا نهایی؛ توصیفی، تفسیری، و رابطه‌ای؛ اصلی یا فرعی؛ فراگیر، سازمان دهنده و پایه؛ مشهود یا مکنون؛ داده‌محور یا نظریه محور؛ کلان، یکپارچه کننده یا کلیدی؛ تثبیت نشده یا تثبیت شده تقسیم شود؛ هر کدام از انواع مضامین مذکور برگرفته از مبانی طبقه‌بندی است. (همان، ۱۳۹۰: ۱۶۰) این مقاله بر اساس جایگاه مضمون در شبکه مضامین انجام شده است بر همین اساس نوع تقسیم مضمونی که استفاده گردید مضمون فراگیر، سازمان دهنده و پایه است؛ و نحوه گزینش آیات در این نگارش به این صورت بوده که ابتدا تمام آیات مربوط به جهاد که ۲۳۷ مورد بود، احساء شد و سپس آیات متشابه حذف گردید و از ۱۲۳ آیه باقی مانده، ۸۲ موردی که با موضوع این مقاله در ارتباط بود انتخاب شده است.

یافته‌های پژوهشی

در این مقاله ابتدا هر کدام از مضمون‌ها در جدول مضامین در جایگاه خاص خود قرار گرفته است. که جدول مضامین شامل آیات مرتبط با موضوع «ویژگی جهاد الهی»، مضامین پایه، مضامین سازمان دهنده، مضامین فراگیر است. در ادامه این بخش شبکه مضامین تحلیل و بررسی شده، به گونه‌ای که چگونگی استخراج مضامین فراگیر تبیین گردیده است.

جایگاه مضامین در شبکه مضامین

در این بخش جایگاه مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر، در شبکه مضامین « ویژگی های جهاد الهی در قرآن کریم» استخراج و مشخص شده است.

جدول شماره (۱): شبکه مضامین

جدول مضامین				
مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه	آیات قرآن کریم	ش.ق.
حاکمیت خداوند	دستور جنگ و معیار آن به دست خداست	فرمان جهاد تنها بر اساس وحی و دستورات الهی	وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ (محمد، ۲۰)	۱
		تعیین معیار و ضوابط جنگ و صلح از طرف خداوند	إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلْمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا (النساء، ۹۰)	۲

	<p>۱. برتسری اراده الهی خداوند بر خلق در جنگ بدر ۲. دو برابر شدن جمعیت در چشم دشمن به اراده خداوند ۳. نصرت خداوند به سپاه اسلام توسط</p>	<p>۳ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ (آل عمران، ۱۳)</p>
	<p>افزایش امدادهای الهی به نسبت هجمه دشمن</p>	<p>۴ بَلَىٰ إِنَّ تَصْبِيرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ (آل عمران، ۱۲۵)</p>
	<p>فرمان خداوند در امداد ملائکه به مومنان</p>	<p>۵ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ (آل عمران، ۱۲۴)</p>
	<p>نصرت، نشانه‌ی ولایت الهی بر مؤمنان</p>	<p>۶ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (آل عمران، ۱۲۳)</p>
	<p>۱. نصرت و امداد الهی، عامل اصلی پیروزی جنگ‌های صدر اسلام ۲. محروم نشدن از امدادهای غیبی، حتی در صورت لغزش رزمندگان در جبهه ۳. امداد الهی در جنگ یک عقیده</p>	<p>۷ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغِنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ ثُمَّ وَابَتْ * ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (التوبة، ۲۵، ۲۶)</p>

		قرآنی	
انواع جنگ و جهاد	جهاد سخت: جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی	موارد لزوم جهاد ابتدایی	۸ وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ (البقرة، ۱۹۳)
		جهاد در مقابل دشمن آشکار خارجی و دشمن پنهان داخلی	۹ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (التوبة، ۷۳)
		جنگ مومنان تدافعی و آغازگری تهاجم توسط دشمن	۱۰ أَلَا تَتَذَكَّرُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَ هَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَ هُمْ بَدِئُكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَ تَحْشُرُونَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَحْشُرُوهُ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (التوبة، ۱۳)
		جهاد گاهی ابتدایی و گاهی دفاعی	۱۱ وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ بِيَوْمِئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ (آل عمران، ۱۶۷)
	جهاد نرم: جهاد با نفس و جهاد علمی	غافل نشدن از مسائل فکری، اعتقادی و اخلاقی در زمان جنگ	۱۲ وَ مَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (التوبة، ۱۲۲)
		بزرگ‌ترین جهاد، جهاد علمی و فرهنگی علیه کفر و شرک	۱۳ فَلَا تَطِعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا (الفرقان، ۵۲)

		جهاد اکبر و مبارزه با دنیا پرستی، مقدمه‌ی جهاد اصغر	۱۴	فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الدُّنْيَا الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (النساء، ۷۴)
		لزوم پاسخ جنگ سرد دشمن با جنگ گرم در بعضی موارد	۱۵	مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا تُوَفُّوا أَخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا (الأحزاب، ۶۱)
		اجازه جهاد به مظلومان	۱۶	أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ (الحج، ۳۹)
بایسته های جهاد الهی	اولویت بندی در جهاد	در مبارزه، اولویت با نابودی سران توطئه	۱۷	وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ (التوبة، ۱۲)
		اولویت دفع شر دشمنان نزدیکتر	۱۸	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (التوبة، ۱۲۳)
	شیوه برخورد با کافر غیر حربی	پذیرش توبه، حتی هنگام جنگ	۱۹	فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْضَرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (التوبة، ۵)
		۱. عدم جواز تعرض به دشمنی بعد از دست برداشتن از مبارزه ۲. عدم جواز تعرض	۲۰	إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يَقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمَّ بِقَاتِلُوكُمْ وَالْقَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَكُمُ السَّلَامُ فَمَا جَعَلَ

	<p>در جنگ‌ها، به افراد بی طرف ۳. احترام به پیمان‌های نظامی حتی با کفار</p>	<p>اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا (النساء، ۹۰)</p>	
	<p>صرف نظر کردن از جنگ، در صورت دست برداشتن دشمن</p>	<p>۲۱ وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ (البقرة، ۱۹۳)</p>	
	<p>۱. لزوم جهاد یا گرفتن جزیه از اهل کتابی که بی ایمان نسبت به خدا و روز قیامت ۲. گرفتن جزیه نقدی از موضع قدرت ۳. الزام گرفتن جزیه از اهل کتاب</p>	<p>۲۲ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ (التوبة، ۲۹)</p>	
<p>اقدامات پیش از جنگ</p>	<p>نداشتن بصیرت در صورت عدم درس گرفتن از جنگ بدر</p>	<p>۲۳ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فُتُتَيْنِ التَّحَاتَا فِئَةٍ تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ (آل عمران، ۱۳)</p>	
	<p>ممنوع بودن حمله در جهاد بدون توجیه و تذکر قبلی</p>	<p>۲۴ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (التوبة، ۳۶)</p>	

		<p>روشن شدن اهداف و انگیزه‌ی جنگ، برای رزمنده‌ی مسلمان</p>	<p>۲۵ أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَ تَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (التوبة، ۱۳)</p>
		<p>۱. ندادن بهانه به دشمن قوی در شرایط بحرانی و عدم آمادگی</p> <p>۲. کنترل احساسات و شعارهای توخالی</p>	<p>۲۶ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظَلَمُونَ فَتِيلاً (النساء، ۷۷)</p>
		<p>فراموش نکردن تجربه شکست‌ها و پیروزی‌ها</p>	<p>۲۷ وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (آل عمران، ۱۲۱)</p>
<p>تکلیف مداری</p>		<p>عدم جواز فرار از جبهه به صرف بالا بودن تعداد دشمنان</p>	<p>۲۸ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاغْلَمُوا إِنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعَمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعَمَ النَّصِيرِ (الأنفال، ۴۰)</p>
		<p>مانع نبودن توان و قدرت دشمن، از انجام تکلیف و وظیفه</p>	<p>۲۹ قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَيَّ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (الفتح، ۱۶)</p>
		<p>زمانی که در جهاد هدف خدا باشد، تفاوتی بین کشته شدن یا کشتن نمی‌کند</p>	<p>۳۰ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (التوبة، ۱۱۱)</p>

		انجام وظیفه مقدم بر پیروزی است	۳۱ وَ كَأَيِّنُ مِنْ نَبِيِّ قَاتَل مَعَهُ رَبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ (آل عمران، ۱۴۶)
		وظیفه‌ی ما قیام و جهاد است، شکست دشمن کار خداست	۳۲ فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا (النساء، ۸۴)
مبارزه دائمی با دشمن		اسلام، آیین جهاد و مبارزه با کفر و نفاق است	۳۳ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَ مَاؤَاهُمْ جَهَنَّمَ وَ بئْسَ الْمَصِيرُ (التوبة، ۷۳)
فتنه‌گر		۱. قانون اعدام فتنه‌انگیزان و اخلال‌گران، تبدیل‌ناپذیر است ۲. جهاد در مورد اخلال‌گران امنیتی جامعه به زمان و مکان محدود نیست	۳۴ مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثَقُفُوا أَخَذُوا وَ قَتَلُوا تَقْتِيلًا (الأحزاب، ۶۱)
		برای دفع سرکوبی مستکبران، حتی در ماههای حرام جهاد واجب است	۳۵ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَ قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (التوبة، ۳۶)
		تا زمانی که کفار مشغول فتنه‌گری‌اند، فرمان مبارزه وجود دارد	۳۶ وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (الأنفال، ۳۹)
معیار	جهاد فی	ارزش هجرت و	۳۷ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا

ارزشمند ی جهاد	سبیل الله	جهاد آن است که در راه خدا و برای او باشد	فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (البقرة، ۲۱۸)
		هجرت، جهاد، تبعید در راه خدا؛ زمینه‌های عفو خداوند هستند	۳۸ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (آل عمران، ۱۹۵)
		جهاد، لازمه‌ی ایمان به خداست	۳۹ وَإِذَا أَنْزَلْتُ سُورَةً أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهَدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطُّولِ مِنْهُمْ وَ قَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْفَاعِلِينَ (التوبة، ۸۶)
تقدم جهاد جانی و جهاد مالی		در پذیرش الهی، جهاد با جان بر جهاد مالی مقدم است	۴۰ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي الثَّوْرَةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بَبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (التوبة، ۱۱۱)
		در فرهنگ اسلام، جهاد مالی و جانی، باید در راه خدا باشد	۴۱ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ (الحجرات، ۱۵)
ارزش جهاد		ارزش جهاد و شهادت، مخصوص دین اسلام نیست	۴۲ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي الثَّوْرَةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بَبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (التوبة،

		(۱۱۱)	
		۴۳	اَنْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا وَ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (التوبة، ۴۱)
		۴۴	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَ لِيَجِدُوا فِيكُمْ غُلْظَةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (التوبة، ۱۲۳)
		۴۵	فَهَرَّ مُوْهُمُ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ قَتَلَ دَاوُدُ جَالوتَ وَ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَ لَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَ لَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (البقرة، ۲۵۱)
		۴۶	وَ لِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَ قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ (آل عمران، ۱۶۷)
		۴۷	الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ (التوبة، ۲۰)
		۴۸	فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَ مَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (النساء، ۷۴)
شئونات جهاد اسلامی	تقدم صلح بر جنگ	۴۹	وَ إِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (الانفال، ۶۱)
			۱. اسلام، جنگ طلب نیست ۲. مسلمانان باید به قدری قدرتمند باشند که تقاضای

	صلح، از دشمن باشد	
۵۰	پیشنهاد صلح و سازش، از جانب جبهه ایمان مطرح نمی‌گردد	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا صَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَصَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَعَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (النساء، ۹۴)
۵۱	در اسلام اصل بر جنگ نیست، بلکه بر زندگی مسالمت آمیز است	إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (التوبة، ۳۶)
۵۲	آتش بس را قبول کنید زیرا در اسلام، صلح مقدم بر جنگ است	إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَرَفُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا (النساء، ۹۰)
۵۳	احکام جهاد ساقط است اما به هر نحوی که می‌توانند حمایت کنند	لَيْسَ عَلَى الضَّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (التوبة، ۹۱)
۵۴	جنگ و جهاد حق، زیر نظر رهبر الهی است	وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ (آل عمران، ۱۴۶)
۵۵	یک سوّم سال،	إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا

		جنگ حرام است	فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (التوبة، ۳۶)	
		آنان که مشکلات جسمی دارند از جهاد معافند	لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا (النساء، ۹۵)	۵۶
اهداف جهاد الهی	آزمایش مسلمانان	جنگ، معیار خوبی برای آزمودن انسان‌هاست	لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّفْهُةُ وَسَيَّحِلْفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (التوبة، ۴۲)	۵۷
		فرمان جهاد، وسیله‌ی آزمایش مردم است	أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْ لَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا (النساء، ۷۷)	۵۸
		فرمان جهاد، میدان آزمایش افراد است	وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْ لَا نَزَّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ (محمد، ۲۰)	۵۹
		جنگ و جهاد، یکی	فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ	۶۰

		<p>از زمین‌ه‌های آزمایش الهی است</p>	<p>حَتَّىٰ إِذَا اتَّخَذْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فِيمَا مَنَا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَصْعَ الْحَرْبُ أُوزَارَهَا ذَلِكَ وَ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَ لَكِن لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَ الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ (محمد، 4)</p>
<p>مقابله با شرك و ظلم</p>		<p>فتنه انگیزی، بزرگ‌تر از قتل است</p>	<p>۶۱ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَ صَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَ كُفْرٌ بِهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ إِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَ الْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَ لَا يُرَآؤْنَ يِقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَ مَنْ يَزِدِدْ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَ هُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (البقرة، ۲۱۷)</p>
		<p>هدف مؤمن از جهاد، نبود کردن باطل و سپس شهادت است</p>	<p>۶۲ إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَ يُقْتَلُونَ وَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الْقُرْآنِ وَ مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بَبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (التوبة، ۱۱۱)</p>
		<p>هدف از جهاد، رفع فتنه و ایجاد فضا برای دعوت به حق است</p>	<p>۶۳ وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (الأنفال، ۳۹)</p>
		<p>جهاد برای رفع ظلم و دفاع از وطن، جهاد الهی است</p>	<p>۶۴ أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلِإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لِهْمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَ مَا لَنَا</p>

		<p>أَلَا تَقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ قَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَ أَبْنَانِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (البقرة، ۲۴۶)</p>
۶۵	از اهداف جهاد اسلامی، جلوگیری از توطئه دشمن است	<p>وَ إِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَ طَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ (التوبة، ۱۲)</p>
۶۶	از اهداف جنگ، محو کفر و ذلت کافران و آرامش مؤمنان است	<p>قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَ يُخْزِهِمْ وَ يَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَ يَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ (التوبة، ۱۴)</p>
۶۷	هدف از جهاد، مقابله با ظلم است لذا عفو اسیران مورد سفارش است	<p>فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثَخْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مِمَّا بَعْدَ وَ إِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَ لَكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بَعْضًا وَ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ (محمد، 4)</p>
۶۸	هدف از جهاد، برچیدن شرک و فتنه و استقرار دین خداست	<p>وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَ يَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ (البقرة، ۱۹۳)</p>
۶۹	حفظ دین خدا	<p>وَ إِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَ طَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ (التوبة، ۱۲)</p>
۷۰	هدف از جهاد، فقط برای حفظ دین خداست، نه کشورگشایی،	<p>فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَ مَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (النساء، ۷۴)</p>

		<p>الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا (النساء، ۷۶)</p>	
دفاع از حق	<p>جهاد در اسلام، برای گسترش حق است. برخلاف دشمن</p>	<p>۷۱ وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا (الأحزاب، ۲۵)</p>	
	<p>حرم و مسجدالحرام مقدس است، اما خون مسلمانان مقدس تر است</p>	<p>۷۲ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (البقرة، ۱۹۱)</p>	
	<p>۱. دفاع از خود یک حقوق انسانی است ۲. هدف از جنگ در اسلام، دفاع از حق است</p>	<p>۷۳ وَ قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَ لَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقرة، ۱۹۰)</p>	
نجات مستضعفین	<p>۱. ارتش اسلام باید نجات بخش تمام محرومان جهان باشد ۲. از اهداف جهاد اسلامی، رهایی مستضعفان از سلطه ستمگران است ۳. اسلام مَرز نمی شناسد، هر جا که مستضعفی</p>	<p>۷۴ وَ مَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَ النِّسَاءِ وَ الْوِلْدَانَ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَ اجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَ اجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا (النساء، ۷۵)</p>	

		باشد، جهاد است	
		اسلام در مبارزه با دشمن و تعقیب مفسدان، مرز نمی‌شناسد	۷۵ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّىٰ يُهَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَحُذَوْهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وِلِيَاءَ وَلَا نَصِيرًا (النساء، ۸۹)
		در قانون الهی، مظلوم هر که باشد باید مورد حمایت قرار گیرد	۷۶ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا (الإسراء، ۳۳)
اخلاق جنگی در اسلام	اخلاق برخورد با دشمن	۱. هماننداصل جنگ، در شکستن حرمت مقدسات هم نباید شما پیش دستی نماید ۲. حق وطن، از حقوق انسانی مورد پذیرش ادیان است	۷۷ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يَقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ (البقرة، ۱۹۱)
		هدف از جهاد، مقابله با ظلم است لذا عفو اسیران مورد سفارش است	۷۸ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخِنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدَ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَن يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ (محمد، 4)
		۱. کسانی را که اظهار اسلام می‌کنند، با آغوش باز بپذیرید ۲. هر کسی ظاهراً	۷۹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا صَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُّوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُّوا إِنَّ اللَّهَ

		هم اسلام بیاورد، محترم است	كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (النساء، ۹۴)
		درخواست پناهندگی دشمن برای شناخت اسلام را قبول کنید	۸۰ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاتِهِمْ فَتَبَطَّحَهُمْ وَقِيلَ أَفْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ (التوبة، ۴۶)
		با دشمن هم، عدل وانصاف داشته باشید	۸۱ وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِبِينَ (الانفال، ۵۸)
	بایسته های معاهده	۱. جنگ، قبل از اعلام با کسانی که سابقه‌ی پیمان داشته‌ایم، خیانت است ۲. اگر از خیانت دشمن بیم دارید، جوان مردانه لغو پیمان را اعلام کنید ۳. اسلام به معاهدات خود بشرط عدم خیانت، پایبند است	۸۲ وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِبِينَ (الانفال، ۵۸)

تحلیل شبکه مضامین

در جدول شبکه مضامین ۱۰۰ مضمون پایه، ۲۱ مضمون سازمان دهنده و ۷ مضمون فراگیر استخراج گردیده است. از آنجا که مضامین پایه از ترجمه ظاهری آیات استخراج شده و متن آیات در جدول موجود است، بنابراین نیازی به تحلیل چگونگی استخراج این مضامین وجود ندارد. همچنین چرایی تبدیل مضامین پایه به مضمون سازمان دهنده به دلیل قابلیت درک و تصدیق آن با تامل در جدول شبکه مضامین و محدودیت مقاله دیگر مجال برای توضیح این چرایی و تبدیل این مضامین مقدور نیست. از این رو آنچه که در تحلیل شبکه مضامین حائز اهمیت است و یافته اصلی مقاله به حساب می‌آید، پاسخ به چرایی تبدیل مضامین سازمان دهنده به مضامین فراگیر است. در ادامه با محوریت هفت مضمون فراگیر (۱. حاکمیت خداوند در جهاد ۲. انواع جنگ و جهاد الهی ۳. بایسته‌ها جهاد ۴. معیار ارزشمندی جهاد ۵. شئون جهاد اسلامی ۶. اهداف جهاد الهی ۷. اخلاق جنگی در اسلام) به تجزیه و تحلیل این مضامین و کشف انسجام ارتباطی بین شبکه مضامین پرداخته شده است.

حاکمیت خداوند در جهاد

پرسشی که مطرح می‌شود این است که چرا و به چه دلیل (حاکمیت خداوند در جهاد) به عنوان یک مضمون فراگیر انتخاب شده است. پاسخ به این پرسش همان تحلیل مضامین فراگیر محسوب می‌شود. در پاسخ باید گفت دو مضمون سازمان دهنده ما را به حاکمیت خداوند در جهاد رهنمود کردند که عبارتند از:

دستور جنگ و معیار آن به فرمان خداست

خداوند متعال می‌فرماید: (وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْ لَأُنزِلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَىٰ عَلَيْهِ

مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ (محمد/۲۰) «کسانی که ایمان آورده‌اند می‌گویند: «چرا سوره‌ای نازل نمی‌شود (که در آن فرمان جهاد باشد)؟!» اما هنگامی که سوره واضح و روشنی نازل می‌گردد که در آن سخنی از جنگ است، منافقان بیماردل را می‌بینی که همچون کسی که در آستانه مرگ قرار گرفته به تو نگاه می‌کنند؛ پس مرگ و نابودی برای آنان سزاوارتر است». در ایه، مومنان درخواست می‌کنند و خدوند نیز اجابت کرده و امر به جهاد می‌کند. از این درخواست و قبول، روشن می‌شود حاکمیت جهاد با خداوند است. یا در آیه ۹۰ سوره نساء آمده است: (إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ...) «مگر آنها که با همپیمانان شما، پیمان بسته‌اند؛ یا آنها که به سوی شما می‌آیند، و از پیکار با شما، یا پیکار با قوم خود ناتوان شده‌اند؛ (نه سر جنگ با شما دارند، و نه توانایی مبارزه با قوم خود)...». همچنین در آیه ۸۹ همین سوره دستور می‌دهد که دشمن را اسیر یا به قتل برسانید و از آنها دوست انتخاب نکنید. و در ادامه در این ایه می‌فرماید تنها با کسانی دوست باشید که با شما پیمان بسته‌اند یا فردی که دشمنی با مسلمانان نداشته باشد؛ در این آیات معیار الهی صلح و جنگ یا قتل و اسارت را مشخص می‌کند، که نشان از حاکمیت خداوند دارد. قرآن کریم بر این مطلب تاکید دارد که فرمانروایی و حاکمیت فقط ویژه خداست. (إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ) (یوسف/۴۰)؛ (ر.ک: احزاب، ۵۷).

۲-۱-۵. امدادهای الهی

یکی از سنت الهی، یاری کردن و مددسانی به مومنان است؛ چنان که می‌فرماید: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَ يَثِّبَ أقدامكم)؛ (محمد/۷) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر خداوند را یاری کنید، خداوند نیز شما را یاری می‌کند و گام هایتان را استوار می‌گرداند».

جهاد و قتال در راه دین نیز از این قاعده مستثنی نیست و در موارد فراوانی همانند جنگ بدر و حنین خداوند امدادهای الهی خود را بر اساس حاکمیت خود بر جهادگران و رزمندگان نازل فرموده اند.

(قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنِ الْتَقَاتِ فِتْنَةً تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ) (آل عمران: ۱۳)

«در دو گروهی که در میدان جنگ بدر، با هم رو به رو شدند، نشانه و درس عبرتی برای شما بود: یک گروه، در راه خدا نبرد می‌کرد؛ و جمع دیگری که کافر بود، (در راه شیطان و بت)، در حالی که آنها گروه مؤمنان را با چشم خود، دو برابر آنچه بودند، می‌دیدند. (و این خود عاملی برای وحشت و شکست آنها شد.) و خداوند، هر کس را بخواهد و شایسته بداند، با یاری خود، تأیید می‌کند. در این، عبرتی است برای بینایان». در این آیه خداوند متعال از نصرت مومنان در جنگ بدر یاد می‌کند که دشمن سپاه اسلام را دو برابر می‌دید. یا در آیات ۱۲۳ تا ۱۲۵ همین سوره خداوند فرمان به نزول ملائکه برای یاری رزمندگان اسلام می‌دهد و می‌فرماید: هر چه جهاد دشوارتر باشد یاری خداوند بیشتر است.

(لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شِيئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ * ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ) [التوبة: ۲۵، ۲۶]

«خداوند شما را در جاهای زیادی یاری کرد (و بر دشمن پیروز شدید)؛ و در روز حنین (نیز یاری نمود)؛ در آن هنگام که فزونی جمعیتتان شما را مغرور ساخت، ولی هیچ به دردتان نخورد و زمین با همه وسعتش بر شما تنگ شده؛ سپس پشت (به دشمن) کرده، فرار نمودید. سپس خداوند «سکینه» خود را بر پیامبرش و بر مؤمنان نازل کرد؛ و لشکرهایی فرستاد که شما نمی‌دیدید؛ و کافران را مجازات کرد؛ و این است جزای

کافران». در جنگ حنین، خداوند چهار نوع لطف به مؤمنان داشت: سکینه، جنود نامرئی، قهر بر کفار و پذیرش توبه‌ی فراریان. (قرآنی، ۱۳۸۸، ذیل آیه ۲۶ توبه) این نصرت‌های الهی نشان از حاکمیت خداوند در جهاد دارد.

نمودار شماره (۱): حاکمیت خداوند در جهاد

(منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

انواع جهاد

سوال دومی که باید در اینجا پاسخ داده شود این است که چرا (انواع جنگ و جهاد) به عنوان یک مضمون فراگیر انتخاب شده است. در پاسخ به این پرسش دو مضمون سازمان دهنده (جهاد ابتدایی و دفاعی) و (جهاد نرم و سخت) باید تحلیل شود.

در قرآن کریم دو نوع جهاد، نرم و سخت ارائه گردیده است؛ که هر کدام ویژگی‌های و شرایط مختص به خود دارد.

جهاد سخت: جهاد ابتدایی و دفاعی

جهاد ابتدایی به معنای جنگ با مشرکان و کفار برای دعوت آنها به اسلام و توحید و برقراری عدالت است. در این نوع از جهاد، که مسلمانان آغازگر نبردند، هدف، از بین بردن سیطره کفر و فراهم آوردن امکان گسترش دین الهی است. یکی از آیاتی که به جهاد ابتدایی جهت دستیابی به اهداف الهی امر می‌کند، آیه (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ) (بقره، ۱۹۳) است. (جصاص، ۱۴۱۵: ج ۳، ص ۶۵؛ قرطبی، ۱۴۰۵؛ طباطبایی، ۱۳۹۰: ذیل بقره: ۱۹۳).

اما جهاد دفاعی به معنای جنگ برای دفاع از مسلمانان و سرزمین‌های اسلامی است (منتظری، ۱۴۰۹: ج ۱، ص ۱۱۵).

به جز برخی آیات مانند آیه ۳۹ حج که خداوند می‌فرماید: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنفُسِهِمْ ظُلْمًا وَإِنِ اللَّهُ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ (به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل گردیده، اجازه جهاد داده شده است؛ چرا که مورد ستم قرار گرفته‌اند؛ و خدا بر یاری آنها تواناست.)، که اذن به جهاد ابتدایی می‌دهید؛ غالب آیات در مورد جهاد دفاعی سخن می‌گویند و جهاد دفاعی قبل از اینکه شرعی باشد، عقلی است. در همین رابطه آیه ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفْرَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا أُوهُمْ جَهَنَّمَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (التوبة/۷۳) «ای پیامبر! با کافران و منافقان جهاد کن، و بر آنها سخت بگیر، جایگاهشان جهنم است؛ و چه بد سرنوشتی دارند»؛ پیامبر اکرم (ص) و مومنان را به جهاد در مقابل دشمن آشکار خارجی و دشمن پنهان داخلی امر می‌کند.

جهاد نرم: جهاد با نفس و جهاد علمی

روشن شد جهاد ابتدایی یا دفاعی، یکی از انواع جهاد است. که در ضمیره جهاد سخت قرار می‌گیرند اما به نوع جهاد دیگر نیز به نام جهاد نرم در آیات جهاد، قابل برداشت است. ﴿وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ (التوبة/۱۲۲) «شایسته نیست مؤمنان همگی (بسوی میدان جهاد) کوچ کنند؛ چرا از هر گروهی از آنان، طایفه‌ای کوچ نمی‌کند (و طایفه‌ای در مدینه بماند)، تا در دین (و معارف و احکام اسلام) آگاهی یابند و به هنگام بازگشت بسوی قوم خود، آنها را بیم دهند؟! شاید (از مخالفت فرمان پروردگار) بترسند، و خودداری کنند»؛ قرآن کریم در این آیه نشان می‌دهد، زمان جنگ نباید مسائل فکری،

اعتقادی و اخلاقی، مورد غفلت قرار گیرد؛ بلکه در همین زمان نیز، باید گروهی معارف الهی را فرا بگیرند. همچنین خداوند متعال می فرماید: ﴿فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَ جَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَاداً كَبِيراً﴾ (الفرقان/۵۲) این آیه از آیات مکی است، و روشن است که در مکه جنگ نظامی مطرح نبوده، و پیامبر اکرم(ص) و مسلمانان مامور به جنگ نظامی نبوده‌اند؛ بلکه جنگ در اینجا منظور جهاد علمی و فرهنگی علیه کفر و شرک است. و همین جهاد قدرت مقابله با دشمن را به مومن می دهد، همچنان که ایه جهاد کبیر را لازمه عدم تبعیت از کفار می داند. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان می نویسد: «با قرآن با دشمنان جهاد کن، یعنی قرآن را بر آنان بخوان و معارف و حقایق آن را بر ایشان بیان کن و حجت را بر ایشان تمام نما» (طباطبایی، ۱۳۹۰: ذیل آیه ۵۲/فرقان)؛ اما مقدمه جهاد کبیر، جهاد اکبر یعنی استقامت در مقابل کفر و پیروی نکردن از هوای نفس است. از نظر فرهنگ اسلام و قرآن، جهادهای علمی و تزکیه، جهادهای کبیر و اکبر است. پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله گروهی از مجاهدان اسلام را به سوی میدان جهاد فرستاد، هنگامی که از جهاد بازگشتند، فرمود: آفرین بر جمعیتی که جهاد اصغر را انجام دادند و جهاد اکبر بر دوش آنها مانده است؛ کسی عرض کرد: ای رسول خدا! جهاد اکبر چیست؟ فرمود: جهاد با نفس. (وسائل الشیعه، ۱۴۱۴: ج ۱۱، ص ۱۲۲، باب اول، جهاد النفس)

بنابراین همان گونه که جهاد ابتدایی و دفاعی از انواع جهاد است، جهاد با نفس و جهاد علمی از دیگر نمونه های جهاد به شمار می رود.

نمودار شماره (۲): انواع جهاد

(منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

بایسته‌ها جهاد

سومین مضمون فراگیر انتخاب شده، بایسته‌های جهاد است. در تحلیل چرایی انتخاب این مضمون از آیات جهاد باید پاسخ داد که پنج مضمون سازمان دهنده زیر ما را به این مضمون فراگیر راهنمود می‌کند.

اولویت بندی در جهاد

همانگونه که پیش از هر کاری باید اولویت بندی شود در جهاد نیز باید طبق اولویت‌ها رفتار کرد. برخی از آیات قرآن این اولویت‌ها را نشان می‌دهد. در آیه ۱۲ سوره توبه می‌خوانیم: ﴿وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ﴾ «و اگر پیمان‌های خود را پس از عهد خویش بشکنند، و آیین شما را مورد طعن قرار دهند، با پیشوایان کفر پیکار کنید؛ چرا که آنها پیمانی ندارند؛ شاید (با شدت عمل) دست بردارند»؛ خداوند در این آیه دستور می‌دهد در مبارزه، باید نابودی سران توطئه اولویت داشته باشد. همچنین در همین سوره خداوند متعال می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (توبه/۱۲۳) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! با کافرانی که مجاور شما هستند پیکار کنید، و آنها باید در شما شدت و قاطعیت ببینند، و بدانید که خدا با پرهیزکاران

است؛ بنابراین دفع شر دشمنان نزدیکتر، اولویت دارد. و این قبل از اینکه شرعی باشد، یک مسئله عقل است.

اقدامات پیش از جنگ

یکی دیگر از مضامین سازمان دهنده که ما را به مضمون فراگیر بایسته های جهاد، راهنمود می کند، اقدامات پیش از جنگ است که در آیات متعددی از جمله آیه ۱۳ و ۱۲۱ سوره آل عمران، ۱۳ و ۳۶ سوره توبه و ۷۷ سوره نساء به آن اشاره می کند. در آیات ۱۳ و ۱۲۱ آل عمران می فرماید صاحب بصیرت باید از جنگ های گذشته تجربه کسب کند. ﴿قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَةِ الْتَقَاتِ فِتَّةً تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (آل عمران/۱۳) «قطعا در داستان دو گروهی که با هم رو در رو شدند برای شما درس عبرتی بود گروهی در راه خدا می جنگید و دیگری کافر بود که مؤمنان را به چشم، دو برابر خود می دید و خدا هر که را خواهد به نصرت خویش یاری می دهد. یقینا در این امر اهل بصیرت را عبرتی است؛ یا در آیات ۱۳ و ۳۶ سوره توبه خداوند نشان می دهد چگونه باید اهداف و انگیزه های جهاد را برای رزمندگان روشن شود. و بیان اهداف برای رزمنده باعث قوت قلب و نیرو مضاعف می گردد. ﴿أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ...﴾ (التوبة/۱۳)؛ «یا با گروهی که پیمانهای خود را شکستند، و تصمیم به اخراج پیامبر گرفتند، پیکار نمی کنید؟! در حالی که آنها نخستین بار (پیکار با شما را) آغاز کردند...». یکی دیگر از اقدامات پیش از جنگ این است که نباید در زمان عدم آمادگی جبهه حق، بهانه دست دشمن داد و با شعارهای توخالی باعث شکست و ابروریزی جبهه حق شد، ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ

كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْ لَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَ
لَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ (النساء، ۷۷)؛ «آیا ندیدی کسانی را که (در مکه) به آنها گفته شد: «فعلاً»
دست از جهاد بدارید! و نماز را برپا کنید! و زکات بپردازید!» (اما آنها از این دستور، ناراحت
بودند)، ولی هنگامی که (در مدینه) فرمان جهاد به آنها داده شد، جمعی از آنان، از مردم
می‌ترسیدند، همان گونه که از خدا می‌ترسند، بلکه بیشتر! و گفتند: «پروردگارا! چرا جهاد را
بر ما مقرر داشتی؟! چرا این فرمان را تا زمان نزدیکی تأخیر نینداختی؟!» به آنها بگو:
«سرمایه زندگی دنیا، ناچیز است! و سرای آخرت، برای کسی که پرهیزگار باشد، بهتر
است! و به اندازه رشته شکاف هسته خرمایی، به شما ستم نخواهد شد!».

تکلیف مداری

مورد دیگر که در تحلیل مضمون فراگیر ما را یاری می‌کند، تکلیف مداری است. یک
رزمنده باید همیشه به تکلیف خود عمل کند. و نباید توان و قدرت دشمن مانع از انجام
تکلیف شود و جهاد به عنوان یک واجب الهی تکلیف محسوب می‌شود. همان گونه که
در آیه ۱۶ فتح می‌خوانیم: ﴿قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَيَّ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ
تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ...﴾، «به بازماندگان بادیه نشین بگو: به زودی به سوی قومی بسیار
زورمند فراخوانده می‌شوید که یا با آنها می‌جنگید یا مسلمان می‌شوند...». بعد از اینکه به
وظیفه و تکلیف عمل کردیم نتیجه هر چه باشد، در پاداش مجاهد خللی ایجاد نمی‌کند.
﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ...﴾ (توبه/۱۱۱) «همانا خدا از مؤمنان جان و مالشان را به بهای بهشت
خریداری کرد آنان در راه خدا می‌جنگند و می‌کشند و کشته می‌شوند...»، یقیناً انجام
وظیفه مقدم و مقدمه پیروزی است، و وظیفه رزمنده قیام و جهاد است، شکست دشمن کار
خداست. آیات (۱۴۶/آل عمران) و (۸۴/نسا) به این دو مطلب اشاره دارد.

۴-۳-۵. مبارزه دائمی با فتنه‌گران

مورد چهارم از مضامین سازمان دهنده مبارزه دائمی با فتنه‌گران است، که به عنوان یکی از بایسته‌های جهاد شناسایی شده است. خداوند متعال می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا أُوهُمْ جَهَنَّمَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا أُوهُمْ جَهَنَّمَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (توبه/۷۳) «ای پیامبر! با کافران و منافقان جهاد کن، و بر آنها سخت بگیر! جایگاهشان جهنم است؛ و چه بد سرنوشتی دارند» یا در کلامی دیگر می‌فرماید: ﴿مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا تَقْتُلُوا أَخْذُوا وَقْتِكُمْ بِهَا﴾ (احزاب/۶۱) «مورد خشم و لعنت خدا هستند و هر کجا یافته شوند دستگیر و به سختی کشته می‌شوند»، همچنان که اسلام آیین جهاد با کفر و نفاق است، برای جنگ با اخلال‌گران امنیت به زمان و مکان محدود نیست. بنابراین برای دفع و سرکوب مستکبران، حتی در ماههای حرام، جهاد واجب است. ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ فَلَا تَظْلَمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (توبه/۳۶) «تعداد ماه‌ها نزد خداوند در کتاب الهی، از آن روز که آسمانها و زمین را آفریده، دوازده ماه است؛ که چهار ماه از آن، ماه حرام است؛ (و جنگ در آن ممنوع می‌باشد). این، آیین ثابت و پابرجای الهی است، بنابر این، در این ماه‌ها به خود ستم نکنید (و از هرگونه خونریزی پرهیزید)؛ و (به هنگام نبرد) با مشرکان، دسته جمعی پیکار کنید، همان گونه که آنها دسته جمعی با شما پیکار می‌کنند؛ و بدانید خداوند با پرهیزگاران است»؛ این مبارزه تا چه زمانی باید ادامه یابد؟ در پاسخ به این سوال، خداوند می‌فرماید: ﴿وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَايُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا أُوهُمْ جَهَنَّمَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا أُوهُمْ جَهَنَّمَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (الأنفال/۳۹) «و با آنان بجنگید تا فتنه‌ای بر جای نماند و دین یکسره از آن خدا گردد. پس اگر [از کفر]

بازایستند قطعاً خدا به آنچه انجام می‌دهند بیناست»؛ بنابراین تا زمانی که کفار مشغول فتنه‌گری هستند، فرمان مبارزه وجود دارد.

شیوه برخورد با کافر غیر حربی

آخرین مضمون سازمان دهنده، که برای چرایی انتخاب مضمون فراگیر "بایسته‌های جهاد" باید تبیین شود؛ شیوه برخورد با کافر غیر حربی، اعم از اهل کتاب و غیر اهل کتاب است. به اقصای رحمانی بودن دین اسلام و تقدم صلح بر جنگ از نظر دین خاتم، در آیه ۹۰ سوره نساء مشاهده می‌کنیم که خداوند متعال سه دستور در این خصوص می‌دهد: الف) اگر دشمن دست از مبارزه برداشت شما هم دست از تعرض بردارید. ب) اگر کسی اعلام بی طرفی کرد متعرض نشوید. ج) به پیمان نظامی با کفار احترام بگذارید. ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يَقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ أَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلْمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ (نسا/۹۰)؛ «مگر آنها که با هم‌پیمانان شما، پیمان بسته‌اند؛ یا آنها که به سوی شما می‌آیند، و از پیکار با شما، یا پیکار با قوم خود ناتوان شده‌اند؛ (نه سر جنگ با شما دارند، و نه توانایی مبارزه با قوم خود). و اگر خداوند بخواهد، آنان را بر شما مسلط می‌کند تا با شما پیکار کنند. پس اگر از شما کناره‌گیری کرده و با شما پیکار نمودند، (بلکه) پیشنهاد صلح کردند، خداوند به شما اجازه نمی‌دهد که متعرض آنان شوید»؛ اما با اهل کتاب تا زمانی جنگ کنید که جزیه پرداخت کنند، و جزیه را باید از موضع قدرت از آنها گرفت. ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ لَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ لَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ لَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَ هُمْ صَاغِرُونَ﴾ (التوبة/۲۹)؛ «با کسانی از اهل کتاب که نه به خدا، و نه به روز جزا ایمان دارند، و نه آنچه را خدا و رسولش تحریم کرده حرام می‌شمردند، و نه آیین حق را

می‌پذیرند، پیکار کنید تا زمانی که با خضوع و تسلیم، جزیه را به دست خود بپردازند؛ اما اگر اهل کتاب جزیه پرداخت کردند، دیگر هیچ مسلمانی حق تعرض به آنها را ندارد، و می‌توانند در جامعه و حکومت اسلامی زندگی کنند.

نمودار شماره (۳): بایسته‌های جهاد

(منبع: یافته های تحقیق حاضر)

معیار ارزشمندی جهاد

مضمون فراگیر چهارم "معیار ارزشمندی جهاد" است. در سوال از چرایی و چگونگی دست‌یابی به این مضمون فراگیر باید به تحلیل سه مضمون سازمان‌دهنده (جهاد فی سبیل الله)، تقدم جهاد جانی بر جهاد مالی) و (ارزش جهاد) پرداخته شود.

جهاد فی سبیل الله

قرآن کریم جنگ را به دو دسته تقسیم می‌کند:

۱. جنگ‌های «حق»، که قرآن کریم از آنها به عنوان «جهاد فی سبیل الله» یا «قتال فی سبیل الله» از آنها نام می‌برد.
۲. جنگ‌های «باطل»، که قرآن با عنوان «قتال فی سبیل الطاغوت» از آنها یاد می‌کند. (مصباح یزدی، ۱۳۸۳: ۱۱۸-۱۱۹)

برای نمونه، در این ایه شریفه به این دو نوع جنگ اشاره شده است: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ

كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ (النساء، ۷۶)؛ «کسانی که ایمان دارند، در راه خدا پیکار می‌کنند؛ و آنها که کافرند، در راه طاغوت و شیطان. پس شما با یاران شیطان، پیکار کنید! (و از آنها نهراسید!) زیرا که نقشه شیطان، (همانند قدرتش) ضعیف است».

ابتدا واژه فی سبیل الله به عنوان یکی از هم‌نشین‌های جهاد که بیشترین تکرار را نسبت به دیگر هم‌نشین‌های جهاد دارد توضیح داده می‌شود. واژه فی سبیل الله ۴۳ بار در قرآن کریم به کار رفته است که از این میان، تنها در ۱۶ مورد به عنوان یکی از هم‌نشین‌های مرتبط با "جهاد" همراه شده است. (ر.ک؛ توبه/۴، ۲۴ و...؛ بقره/۲۱۸ و...) و به معنای راه حقی هست که در مقابل آن راه کفر و گمراهی قرار دارد. (ر.ک؛ عسکری، ۱۴۰۰ق: ۲۴۶).

ترکیب فی سبیل الله با جهاد هدف اصلی جنگ‌های اسلامی را روشن می‌سازد. خداوند متعال می‌فرماید: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (البقره/۲۱۸)؛ «کسانی که ایمان آورده و کسانی که هجرت کرده و در راه خدا جهاد نموده‌اند، آنها امید به رحمت پروردگار دارند و خداوند آمرزنده و مهربان است»؛ ایه نشان می‌دهد که جهادی با ارزش است که در راه خدا باشد. یا در ایه ۱۹۵ آل عمران کسانی که در فی سبیل الله به جهاد بپردازند مشمول عفو خداوند می‌شوند.

جهاد فی سبیل الله، لازمه ایمان به خداست، و اگر شخصی از جهاد برای خدا سرباز زند، مسلماً مومن ندارد. همچنان که قرآن کریم می‌فرماید: ﴿وَإِذَا أَنْزَلْتُمْ سُورَةَ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهَدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا مَعَ الْفَاعِدِينَ﴾ (التوبة/۸۶)؛ « هنگامی که سوره‌ای نازل شود (و به آنان دستور دهد) که: «به خدا ایمان

بیاورید! و همراه پیامبرش جهاد کنید!»، افرادی از آنها [= گروه منافقان] که توانایی دارند، از تو اجازه می‌خواهند و می‌گویند: بگذار ما با قاعدین [= آنها که از جهاد معافند] باشیم!».»

تقدم جهاد جانی بر جهاد مالی

در مضمون سازمان‌دهنده قبلی روشن شد که یکی از معیار ارزشمندی جهاد فی سبیل الله بودن آن است. دومین معیار در تحلیل ارزشمندی جهاد، تقدم جهاد مالی بر جهاد جانی است. خداوند در ایه شریفه ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا ببيِعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ (التوبة، ۱۱۱)؛ «خداوند از مؤمنان، جانها و اموالشان را خریداری کرده، که (در برابرش) بهشت برای آنان باشد؛ (به این گونه که:) در راه خدا پیکار می‌کنند، می‌کشند و کشته می‌شوند؛ این وعده حقی است بر او، که در تورات و انجیل و قرآن ذکر فرموده؛ و چه کسی از خدا به عهدش وفادارتر است؟! اکنون بشارت باد بر شما، به داد و ستدی که با خدا کرده‌اید؛ و این است آن پیروزی بزرگ؛» خداوند در این آیه جان و مال مومنین را در مقابل بهشت می‌خرد، و جهاد جانی را بر جهاد مالی مقدم داشته است. همچنین آیه ۱۵ سوره حجرات در معرفی مومنان واقعی، جهاد با جان را بر جهاد با مال مقدم می‌دارد؛ ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ (الحجرات/۱۵)؛ «مؤمنان واقعی تنها کسانی هستند که به خدا و رسولش ایمان آورده‌اند، سپس هرگز شک و تردیدی به خود راه نداده و با اموال و جانهای خود در راه خدا جهاد کرده‌اند؛ آنها راستگویانند.»

ارزش جهاد

سومین مضمون سازمان‌دهنده که برای تحلیل مضمون فراگیر "معیار ارزشمندی جهاد" نیاز به تبیین دارد، بررسی ارزش و جایگاه جهاد از منظر آیات است. خداوند متعال در آیات متعدد به ارزش جهاد اشاره کرده است. یکی از این آیات، آیه ۱۱۱ سوره توبه است که گذشت؛ و بیان داشت که ارزش جهاد و شهادت مخصوص دین اسلام نیست حتی تورات و انجیل نیز برای آن ارزش قائل هستند. یکی دیگر از آیاتی که نشان‌دهنده ارزش جهاد است، آیه ۴۱ سوره توبه است که جهاد برای حفظ مکتب از جان و مال ارزشمندتر است. ﴿انْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا وَ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (التوبه/۴۱)؛ (همگی به سوی میدان جهاد حرکت کنید؛ سبکبار باشید یا سنگین بار! و با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید)؛ بلکه آیه ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ أَعْظَمَ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ﴾ (التوبه/۲۰)؛ (آنها که ایمان آوردند، و هجرت کردند، و با اموال و جانهایشان در راه خدا جهاد نمودند، مقامشان نزد خدا برتر است؛ و آنها پیروز و رستگارند)؛ جهاد را به همراه ایمان و هجرت، در راس همه‌ی ارزش‌ها می‌داند. همچنین می‌توان به آیات (توبه/۱۲۳)، (بقره/۲۵۱)؛ (آل عمران/۱۶۷) و (نساء/۷۴) جهت ارزشمندی جهاد اشاره کرد.

نمودار شماره (۴) : معیار ارزشمندی جهاد

منبع: یافته‌های تحقیق حاضر

شئونات جهاد اسلامی

پرسشی که مطرح می‌شود این است که چرا و به چه دلیل (شئونات جهاد اسلامی) به عنوان مضمون فراگیر پنجم انتخاب شده است. پاسخ به این پرسش با تحلیل دو مضمون سازمان‌دهنده «تقدم صلح بر جنگ» و «احکام جهاد» داده خواهد شد.

تقدم صلح بر جنگ

یکی از شئونات جهاد اسلامی تقدم صلح بر جنگ است و این مهم را می‌توان از این آیه شریفه دانست، که می‌فرماید: *(وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)* (الانفال/۶۱)؛ «و اگر تمایل به صلح نشان دهند، تو نیز از در صلح درآی؛ و بر خدا توکل کن، که او شنوا و داناست». و نشان می‌دهد که اسلام جنگ طلب نیست، اما از همین آیه و آیه ۹۴ سوره نساء می‌توان دریافت که تقاضای صلح نباید از جبهه ایمانی باشد، بلکه باید تقاضا از سوی دشمن باشد؛ تا قدرت مسلمانان عیان گردد. در اسلام یک سوم از سال ماه حرام قرار داده شده و جنگ را حرام اعلام کرده، که خود دلیل دیگری بر تقدم صلح بر جنگ است. و گویای این مطلب است که زندگی مسالمت آمیز بر جنگ ارجحیت دارد. دلیل سوم را می‌توان از این آیه پی برد؛ که می‌فرماید: *(إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءَ وَكُمْ حَصْرَتٌ صُدُّوهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ أَلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلْمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا)* (النساء، ۹۰)، « مگر آنها که با همپیمانان شما، پیمان بسته‌اند؛ یا آنها که به سوی شما می‌آیند، و از پیکار با شما، یا پیکار با قوم خود ناتوان شده‌اند؛ (نه سر جنگ با شما دارند، و نه توانایی مبارزه با قوم خود). و اگر خداوند بخواهد، آنان را بر شما مسلط می‌کند تا با شما پیکار کنند. پس اگر از شما کناره‌گیری کرده و با شما پیکار

نمودند، بلکه پیشنهاد صلح کردند، خداوند به شما اجازه نمی‌دهد که متعرض آنان شوید»، آیه شریفه تاکید می‌کند که آتش‌بس را قبول کنید، زیرا صلح مقدم بر جنگ است.

احکام جهاد

از جمله "شئونات جهاد اسلامی" این است که دارای احکامی الهی است. و همانند دیگر عبادات و واجبات، دستورات دینی ویژه خود را دارد.

یک) امر جهاد از ناتوان ساقط است، اما هر کسی به اندازه توان خود در امر جهاد مکلف است. ﴿لَيْسَ عَلَى الضَّعْفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (التوبة/۹۱)؛ «بر ضعیفان و بیماران و آنها که وسیله‌ای برای انفاق (در راه جهاد) ندارند، ایرادی نیست (که در میدان جنگ شرکت نجویند)، هرگاه برای خدا و رسولش خیرخواهی کنند؛ و از آنچه در توان دارند، مضایقه نمایند). بر نیکوکاران راه مؤاخذه نیست؛ و خداوند آمرزنده و مهربان است».

دو) جنگ و جهاد حق و الهی تحت اشراف و زیر نظر رهبر الهی است. ﴿وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ﴾ (آل عمران/۱۴۶) «چه بسیار پیامبرانی که مردان الهی فراوانی به همراه آنان جنگ کردند! آنها هیچ‌گاه در برابر آنچه در راه خدا به آنان می‌رسید، سست و ناتوان نشدند (و تن به تسلیم ندادند)؛ و خداوند استقامت‌کنندگان را دوست دارد».

سه) یک سوم سال، جنگ حرام است. و مسلمانان نباید جهاد ابتدایی داشته باشند؛ ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ لِكَ الدِّينِ الْقِيمِ...﴾ (التوبة/۳۶) «تعداد ماه‌ها نزد خداوند در کتاب الهی، از آن

روز که آسمانها و زمین را آفریده، دوازده ماه است؛ که چهار ماه از آن، ماه حرام است؛ (و جنگ در آن ممنوع می‌باشد). این، آیین ثابت و پابرجا (ی الهی) است.»

نمودار شماره (۵) : شئونات جهاد

(منبع: یافته های تحقیق حاضر)

اهداف جهاد الهی

مضمون فراگیر ششم "اهداف جهاد الهی" است؛ که می توان این اهداف را در قرآن کریم جستجو کرد. برای پاسخ به چگونگی دست یابی به این مضمون فراگیر باید پنج مضمون سازمان دهنده ذیل که ما را به اهداف جهاد الهی رهنمود کرده، پرداخته شود.

حفظ دین خدا

اولین مضمون سازمان دهنده‌ای که ما را به مضمون فراگیر اهداف جهاد سوق داد، مضمون "حفظ دین خدا" است. حفظ مکتب یکی از مهمترین اهداف جهاد اسلامی و الهی است. در آیه ﴿وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَأَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ﴾ (التوبة/۱۲)؛ خداوند متعال می‌فرماید اگر به پیمان خود پایبند نبودند و در دین شما زبان به عیب جویی گشودند، با آنها جنگ کنید و نگذارید دین شما مورد تمسخر کفار قرار گیرد.

همچنین در آیات شریفه ۷۴ و ۷۶ سوره نساء هدف از جهاد در اسلام را حفظ دین خدا می‌داند، بر خلاف دشمن که اهدافی همچون کشور گشایی، انتقام جویی و استعمار را دنبال می‌کند. ﴿فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي

سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلُ أَوْ يَغْلِبُ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (النساء، ۷۴)، «کسانی که زندگی دنیا را به آخرت فروخته‌اند، باید در راه خدا پیکار کنند! و آن کس که در راه خدا پیکار کند، و کشته شود یا پیروز گردد، پاداش بزرگی به او خواهیم داد.»

﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ (النساء، ۷۶) «کسانی که ایمان دارند، در راه خدا پیکار می‌کنند؛ و آنها که کافرند، در راه طاغوت. پس شما با یاران شیطان، پیکار کنید! (و از آنها نهراسید!) زیرا که نقشه شیطان، (همانند قدرتش) ضعیف است.»

دفاع از حق

یکی دیگر از "اهداف جهاد الهی" به عنوان مضمون سازمان دهنده، دفاع از حق و گسترش آن است. آیه ۱۹۰ سوره مبارکه بقره می‌فرماید: ﴿وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (البقره/۱۹۰) «در راه خدا، با کسانی که با شما می‌جنگند، نبرد کنید! و از حد تجاوز نکنید، که خدا تعدی‌کنندگان را دوست نمی‌دارد»؛ دفاع از خود یک امر عقلی و از حقوق انسانی هر شخص است، و دین اسلام بر این هدف تاکید دارد. همچنین خداوند در آیه ۱۹۱ همین سوره می‌فرماید: در مسجد الحرام کسی را به قتل نرسانید اما اگر دشمن شروع به جنگ کرد شما هم می‌توانید پاسخ دهید؛ با اینکه حرم و مسجد الحرام مقدس است، اما خون مسلمانان مقدس‌تر است و حتی در مسجد الحرام نیز دفاع را مشروع می‌داند. ﴿وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقَفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ (البقره/۱۹۱)، «و آنها را [= بت پرستانی که از هیچ‌گونه جنایتی ابا ندارند] هر کجا یافتید، به قتل برسانید! و از آن جا که شما را بیرون

ساختند [= مکه]، آنها را بیرون کنید! و فتنه (و بت پرستی) از کشتار هم بدتر است! و با آنها، در نزد مسجد الحرام (در منطقه حرم)، جنگ نکنید! مگر اینکه در آن جا با شما بجنگند. پس اگر (در آن جا) با شما پیکار کردند، آنها را به قتل برسانید! چنین است جزای کافران».

مقابله با شرک، ظلم و فتنه

سومین مضمون سازمان دهنده‌ای که تحلیل آن جهت پاسخ به چرایی انتخاب "اهداف جهاد الهی" به عنوان مضمون فراگیر نیاز است؛ هدف "مقابله با شرک، ظلم و فتنه" است. برای تحلیل این مضمون سازمان دهنده می‌توان از آیات (بقره/۱۹۳/۱۹۶/۲۱۷/۲۴۶، انفال/۳۹، توبه/۱۴/۱۱۱ و محمد/۴) استفاده کرد.

خداوند متعال می‌فرماید: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَ صَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَ كُفْرٌ بِهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَ إِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَ الْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَ لَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتِطَاعُوا وَ مَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَ هُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (بقره/۲۱۷) «از تو، در باره جنگ کردن در ماه حرام، سؤال می‌کنند؛ بگو: «جنگ در آن، (گاهی) بزرگ است؛ ولی جلوگیری از راه خدا، مانع شدن از گرایش مردم به آیین حق و کفر ورزیدن نسبت به او و هتک احترام مسجد الحرام، و اخراج ساکنان آن، نزد خداوند مهمتر از آن است؛ و ایجاد فتنه، و محیط نامساعد، که مردم را به کفر، تشویق و از ایمان بازمی‌دارد حتی از قتل بالاتر است. و مشرکان، پیوسته با شما می‌جنگند، تا اگر بتوانند شما را از آیینتان برگردانند؛ ولی کسی که از آیینش برگردد، و در حال کفر بمیرد، تمام اعمال نیک (گذشته) او، در دنیا و آخرت، برباد می‌رود؛ و آنان اهل دوزخند؛ و همیشه در آن خواهند بود»؛ و ﴿وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ

يَكُونُ الدِّينُ كُلَّهُ لِلَّهِ...﴾ (الأنفال/۳۹)؛ «و با آنان بجنگید تا فتنه‌ای بر جای نماند و دین یکسره از آن خدا گردد...» که نشان می‌دهد، فتنه انگیزی، از قتل هم بدتر و جرم آن بزرگ تر است. و هدف از جهاد، رفع این فتنه‌ها و ایجاد فضای مناسب برای دعوت به حق است.

چنان که در آیه ۲۴۶ سوره بقره می‌خوانیم ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذِ قَالُوا لِنَبِيِّ لِهْمُ ابْعَثْ لَنَا مَلَكًا يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا...﴾ «آیا مشاهده نکردی جمعی از بنی اسرائیل را بعد از موسی، که به پیامبر خود گفتند: «زمامدار (و فرماندهی) برای ما انتخاب کن! تا (زیر فرمان او) در راه خدا پیکار کنیم. پیامبر آنها گفت: «شاید اگر دستور پیکار به شما داده شود، (سرپیچی کنید، و) در راه خدا، جهاد و پیکار نکنید!» گفتند: «چگونه ممکن است در راه خدا پیکار نکنیم، در حالی که از خانه‌ها و فرزندانمان رانده شده‌ایم، (و شهرهای ما به وسیله دشمن اشغال، و فرزندان ما اسیر شده‌اند)؟!»؛ آیه به روشن می‌کند که جنگ برای رفع ظلم و دفاع از وطن، یک نوع جهاد الهی بشمار می‌رود. همچنان که آیه ۱۲ سوره توبه دستور به جنگ با سران کفر به علت نقض عهد و جلوگیری از توطئه و تعدی آنها می‌دهد.

نجات مستضعفین

یکی دیگر از اهداف جهاد الهی که خداوند متعال در آیات جهاد به آن اشاره فرموده است، جهاد برای نجات مستضعفان از دست ظالمان است. در آیه ۷۵ سوره شریفه نساء می‌خوانیم: ﴿وَمَا لَكُمْ لَأْتَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَ

اجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا» «شما را چه شده که در راه خدا، و [برای رهایی] مردان و زنان و کودکانی که [بر اثر ستمکاری طاغوتیان در همهٔ امور] به زنجیر استضعاف بسته شده اند [و راه چاره بر آنان مسدود گشته] نمی جنگید؟! آن مستضعفانی که همواره [به پیشگاه خداوند ناله کرده،] می گویند: پروردگارا! ما را از این شهری که اهلش ستمکارند خارج کن، و از سوی خود سرپرستی [نجات بخش] و یآوری [دلسوز] برای ما قرار ده؛» آیه توبیخ می کند کسانی را که برای نجات مستضعفان قدمی بر نمی دارند، بلکه ارتش اسلام باید نجات بخش تمام محرومان جهان و باعث رهایی مستضعفان از زیر یوغ و سلطه ستمگران باشد؛ و اسلام برای تحقق این هدف مرزی نمی شناسد. در قانون الهی، مظلوم هر کسی باشد باید مورد حمایت قرار بگیرد و در جهاد الهی نیز تنها قتل دشمن خدا حق است. (وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا) (الإسراء/۳۳)، (و کسی را که خداوند خونش را حرام شمرده، نکشید، جز بحق! و آن کس که مظلوم کشته شده، برای ولیش سلطه (و حق قصاص) قرار دادیم). بنابراین حمایت از مظلومان عالم یکی از مضامین سازمان دهنده‌ای است که ما را به اهداف جهاد الهی که مضمون فراگیر است، راهنمود می کند.

آزمایش مسلمانان

پنجمین مضمون سازمان دهنده‌ای که در پاسخ چرایی انتخاب (اهداف جهاد اسلامی) به عنوان مضمون فراگیر نیاز به تبیین دارد، آزمایش مسلمانان است. خداوند متعال در آیات (توبه/۴۲، نساء/۷۷، و محمد/۴،۲۰) به این هدف اشاره کرده است.

دنیا دار آزمایش الهی است « آیا مردم پنداشته‌اند که با گفتن این که ایمان آوردیم رها می شوند و هرگز مورد آزمایش قرار نمی گیرند؟ ما امت‌هایی را که پیش از آنان بودند، آزمایش کردیم، خدا راستگویان و دروغ گویان را کاملاً می شناسد. » (عنکبوت/۳ و ۲)؛ یکی

از سخت‌ترین آزمون‌ها، شرکت و حضور در جهاد است. که به وسیله آن قوت ایمان افراد مورد ابتلا قرار می‌گیرد. از همین رو آیات ذیل می‌فرماید: (وَ يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَ ذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ) (محمد/۲۰)، « کسانی که ایمان آورده‌اند می‌گویند: «چرا سوره‌ای نازل نمی‌شود (که در آن فرمان جهاد باشد)؟!» اما هنگامی که سوره واضح و روشنی نازل می‌گردد که در آن سخنی از جنگ است، منافقان بیماردل را می‌بینی که همچون کسی که در آستانه مرگ قرار گرفته به تو نگاه می‌کنند؛ پس مرگ و نابودی برای آنان سزاوارتر است».

(لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّعْيَةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) (التوبة/۴۲)، «اما گروهی از آنها، چنانند که اگر غنایمی نزدیک (و در دسترس)، و سفری آسان باشد، از تو پیروی می‌کنند؛ ولی (اکنون که برای میدان تبوک، راه بر آنها دور (و پر مشقت) است، (سرباز می‌زنند) و بزودی به خدا سوگند یاد می‌کنند که: «اگر توانایی داشتیم، همراه شما حرکت می‌کردیم!» (آنها با این اعمال و این دروغها، در واقع) خود را هلاک می‌کنند؛ و خداوند می‌داند آنها دروغگو هستند»؛ واضح است که خداوند در این آیات، جهاد و جنگ را یکی از زمینه‌های آزمایش و آزمون الهی قرار داده است. و با این آزمایش منافقین از مومنین جدا می‌شوند.

نمودار شماره (۶) : اهداف جهاد

(منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

اخلاق جنگی در اسلام

هفتمین مضمون فراگیر (اخلاق جنگی در اسلام) است که با رهنمود دو مضمون سازمان دهنده (اخلاق برخورد با دشمن) و (بایسته‌های معاهده) به این مضمون فراگیر "اخلاق جنگی در اسلام" دست پیدا می‌کنیم. اما برای پاسخ به چگونگی انتخاب این مضمون به عنوان یکی از مضامین فراگیر در ادامه به توضیح مضامین سازمان دهنده ذیل پرداخته می‌شود.

اخلاق برخورد با دشمن

یکی از مضامین سازمانده که مبین مضمون فراگیر هفتم است، (اخلاق در برخورد با دشمن) است. اخلاق یکی از آموزه‌های مهم دین اسلام است، این آموزه در جهاد نیز مورد تاکید دین مبین اسلام قرار دارد. آیات متعددی این مهم را یادآور شده و به پایبندی به اخلاق، حتی در شرایط جنگ مورد تاکید خداوند است.

خداوند متعال در آیه ۵۸ سوره مبارکه انفال می‌فرماید: ﴿وَأِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِتِينَ﴾ «و هرگاه (با ظهور نشانه‌هایی)، از خیانت گروهی بیم داشته باشی (که عهد خود را شکسته، حمله غافلگیرانه کنند)، بطور عادلانه به آنها اعلام کن که پیمانشان لغو شده است؛ زیرا خداوند، خائن را دوست نمی‌دارد»؛ با دشمنان هم با عدل و انصاف برخورد کنید؛ و جوانمردانه لغو پیمان را اعلام کرد، خائن چه مسلمان باشد چه کافر، از نظر خداوند مورد قبول نیست. یا در آیه ﴿...وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ (البقرة/۱۹۱) «و با آنها، در نزد مسجد الحرام، جنگ نکنید! مگر اینکه در آن جا با شما بجنگند. پس اگر (در آن جا) با شما پیکار کردند، آنها را به قتل برسانید! چنین است جزای کافران»؛ خداوند به رزمندگان اسلام دستور می‌دهد، همانگونه که در اصل جنگ، اسلام

پیش قدم نمی‌شود، در شکستن حرمت‌ها هم نباید شما پیش‌دستی کنید. یکی دیگر از مراعات اخلاق در برخورد با دشمن در آیه ۴ سوره محمد می‌خوانیم: ﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَتْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَمَا مِنَّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَاءٌ﴾ «و هنگامی که با کافران (جنایت‌پیشه) در میدان جنگ روبه‌رو شدید گردنهایشان را بزنید، و این کار را همچنان ادامه دهید) تا به اندازه کافی دشمن را در هم بکوبید؛ در این هنگام اسیران را محکم ببندید؛ سپس یا بر آنان منت گذارید (و آزادشان کنید) یا در برابر آزادی از آنان فدیّه [= غرامت] بگیرید؛...»؛ این آیه هدف از جهاد را مقابله با ظلم می‌داند، لذا عقو اسیران بعد از جنگ مورد سفارش دین اسلام قرار گرفته است.

همچنین قرآن کریم در آیه ۹۴ سوره نساء می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...﴾ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! هنگامی که در راه خدا گام می‌زنید (و به سفری برای جهاد می‌روید)، تحقیق کنید! و بخاطر اینکه سرمایه ناپایدار دنیا (و غنایمی) به دست آورید، به کسی که اظهار صلح و اسلام می‌کند نگویید: مسلمان نیستی...»؛ بنابراین کسانی که اظهار اسلام می‌کنند، با آغوش باز بپذیرید؛ حتی اگر تنها در ظاهر مسلمان شوند، مورد احترام هستند. یا در کلام نورانی دیگر می‌فرماید: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ...﴾ (التوبة/۶)، (و اگر یکی از مشرکان از تو پناهدگی بخواهد، به او پناه ده تا سخن خدا را بشنود سپس او را به محل امنش برسان...؛) تاکید دارد درخواست پناهدگی دشمن برای شناخت اسلام را قبول کنید. و بعد از گوش دادن به کلام خداوند به او اجازه بازگشت نزد قوم خویش را بدهید. از این آیات، توصیه دین الهی به اخلاق، حتی در جهاد را می‌توان به خوبی درک کرد.

بایسته‌های معاهده

دومین مضمون سازمان دهنده‌ای که تحلیل آن جهت پاسخ به چرایی انتخاب "اخلاق جنگی در اسلام" به عنوان مضمون فراگیر نیاز است؛ "بایسته‌های معاهده" است. برای تحلیل این مضمون سازمان دهنده می‌توان از آیه ۵۸ سوره انفال کمک جست. ﴿وَمَا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ﴾ (و هرگاه (با ظهور نشانه‌هایی)، از خیانت گروهی بیم داشته باشی (که عهد خود را شکسته، حمله غافلگیرانه کنند)، بطور عادلانه به آنها اعلام کن که پیمانشان لغو شده است؛ زیرا خداوند، خائنان را دوست نمی‌دارد)؛ این آیه به سه نکته مهم اخلاقی در مورد پیمان‌نامه‌ها اشاره دارد، ۱. جنگ قبل از اعلام با کسانی که سابقه‌ی پیمان داشته‌ایم، خیانت محسوب می‌شود. ۲. اگر از خیانت دشمن بیم دارید، جوان‌مردانه لغو پیمان را اعلام کنید؛ ۳. اسلام به معاهدات خود تا عدم خیانت دشمن، پایبند است.

در نتیجه توسط مضمون سازمان دهنده (اخلاق برخورد با دشمن و بایسته‌های معاهده) به مضمون فراگیر (اخلاق جنگی در اسلام) راهنمود می‌شویم.

نمودار شماره (۷) : اخلاق جهاد

(منبع: یافته‌های تحقیق حاضر)

نتیجه گیری

در این نوشتار از روش کشف شبکه ای معانی در تحلیل مضمون "ویژگی های جهاد الهی در قرآن کریم"؛ استفاده شده است؛ این روش یکی از گونه های تحلیل محتوای کیفی محسوب می شود. ابتدا ۵۵ آیه (بدون احتساب تکرار) که مرتبط با موضوع ویژگی های جهاد الهی بود، انتخاب شده، سپس به وسیله نرم افزار مکس کیودا مورد بررسی قرار گرفته اند. که در فرایند شبکه تحلیل مضامین، از مجموعه آیات منتخب، ۱۰۰ مضمون پایه استخراج گردید. در گام بعد مضامین پایه، در ۲۱ مضمون سازمان دهنده، دسته بندی شد. در ادامه از ۲۱ مضمون سازمان دهنده، ۷ مضمون فراگیر شکل گرفت. هفت مضمون فراگیر که بدنه اصلی مقاله می باشد عبارتند از: ۱. حاکمیت خداوند در جهاد ۲. انواع جنگ و جهاد الهی ۳. بایسته ها جهاد ۴. معیار ارزشمندی جهاد ۵. شئون جهاد اسلامی ۶. اهداف جهاد الهی ۷. اخلاق جنگی در اسلام؛ که هر کدام دارای چند زیر شاخه هستند. بنابراین جهادی را می توان الهی و اسلامی دانست که دارای این ویژگی های باشد. در نتیجه جنگ های که امروزه بنام اسلام برپا می شود اگر این خصوصیات را نداشته باشد، نمی توانیم آن ها را جهاد اسلامی بنامیم. در ادامه شکل کامل ویژگی های جهاد الهی به تفکیک مضامین فراگیر نمایش داده شده است.

نمودار شماره (۸): ویژگی های جهاد

(منبع: یافته های تحقیق حاضر)

فهرست منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن اثیر، النهایه فی غریب الحدیث و الاثر، چاپ: محمود طنحی و طاهر احمد زاوی، بیروت، ۱۳۸۳ق، ۱۹۶۳م.
۳. ابن سکیت، ترتیب اصلاح المنطق، چاپ محمد حسن بکائی، مشهد، ۱۴۱۲ق.
۴. ابن عابدین، ردّ المحتار علی الدرّ المختار، چاپ افست، بیروت، ۱۴۰۷ق/۱۹۸۷م.
۵. جصاص، احمد بن علی، احکام القرآن، چاپ عبدالسلام محمد علی شاهین، بیروت ۱۴۱۵ق/۱۹۹۴م.
۶. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، چاپ احمد عبدالغفور عطار، بیروت، بی تا.
۷. خلیل بن احمد، العین، چاپ مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم، ۱۴۰۵ق.
۸. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه (تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعة)، آل البيت، قم، ۱۴۱۴ق.
۹. طاهری خرم‌آبادی، سید حسن، جهاد در قرآن، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، اول ۱۳۶۸.
۱۰. عابدی جعفری، حسن، و همکاران، تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، اندیشه مدیریت راهبردی، مقاله ۵، دوره ۵، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰.
۱۱. عسکری، حسن بن عبدالله، الفروق اللغویه، ج ۱، بی جا، انتشارات دارالآفاق الجدیدة، ۱۴۰۰ق.
۱۲. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۸ش.
۱۳. مصباح یزدی، محمد تقی، جنگ و جهاد در قرآن کریم، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، سوم، ۱۳۸۷.
۱۴. مطهری، مرتضی، جهاد اسلامی و آزادی عقیده، صدرا، تهران، اول، ۱۳۹۴.
۱۵. مطهری، مرتضی، جهاد، انتشارات صدرا، تهران، بیستم، ۱۳۸۹ش.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ش.
۱۷. منتظری، حسینعلی، دراسات فی ولایت الفقیه و فقه دوله الاسلامیه، قم، ۱۴۰۹ق.
۱۸. نجفی، محمد حسن بن باقر، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، بی تا، بیروت، ۱۹۸۱م.
۱۹. نکونام، جعفر. روش تحقیق با تأکید بر علوم اسلامی، قم، دانشگاه قم، ۱۳۹۰.
۲۰. هیکل، محمد خیر، الجهاد و القتال فی السیاسة الشرعیة، بیروت، ۱۴۱۷ق، ۱۹۹۶م.

